

דיני פסח - חלק ב' (תש"פ)

תענית בכורות

- א. הבכורים** מתענים בערב פסח זכר לנס שנצלו ממכת בכורות, ואחד בכור מאב לבד או מאם לבד אפילו אם הפילה אמו לפני שנולד, אבל נקבות בכורות אינן מתענות שהתורה לא נתנה קדושת בכורות לנקבה לשום דבר (שו"ע סי' ת"ע סעי' א' ובי' ומ"ב שם).
- ב. בכור** קטן שאינו מתענה אביו מתענה עבורו, ואם האב בכור האם מתענה עבורו, ואם קשה לה יש להקל שתענית האב תעלה גם עבור בנו (מ"ב שם סק"ט), ואם הקטן מתענה או משתתף בסיום מסכת אי"צ אביו או אמו להתענות עבורו (הכרעת מרן הגרי"ז זצ"ל, שהסתפק האם החיוב הוא של הבן ואביו מתענה במקומו וא"כ מועיל סיום הבן או שהחיוב מוטל על האב ואין מועיל סיום הבן).
- ג. הנולד** בניחות קיסרי (יוצא דופן) ספק אם מתענה תענית בכורות (חק יעקב שם סק"ב), וראוי שישתתף בסיום.
- ד. גר** צדק בכור לאביו פטור מלהתענות משום שאין אצלו קדושת בכורה, ועוד שהרי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (הגר"ח קנייבסקי שליט"א, ואולם בשו"ת שבת הלוי ח"ח סי' קי"ז מסתפק בזה, ומסיק דראוי שישתתף בסעודת מצוה).
- ה. חתן** בכור בתוך שבעת ימי המשתה פטור מתענית בכורות (בן איש חי פר' צו אות כ"ה).
- ו. נוהגים** להקל בתענית זו ולפטור התענית ע"י אכילה בסעודת מצוה כמו סעודת ברית מילה או פדיון הבן, וכן בסעודת סיום ואמנם עד שיאכלו בסעודת המצוה הרי הם חייבים בתענית, ונוהגים לעשות הסיום בבית הכנסת אחרי תפילת שחרית ומתקבצים הבכורים ומסיימים לפנייהם את המסכת ואח"כ עושין סעודה (מ"ב שם סק"י), והיום מסתפקים בכיבוד קל בלבד.
- ז. יש** לבכורים להקפיד ולהשתתף מלבד הסעודה גם בסיום עצמו ולהבין מה שלומדים בשעת הסיום (ע"י בן איש חי שנה א' פ' צו סכ"ה), אולם בדיעבד אם השתתף רק בסעודה ולא שמע את הסיום נפטר מהתענית (חוט שני שם).
- ח. בכור** אבל תוך שבעה שאינו יכול להשתתף בסיום שהרי אבל אסור בדברי תורה, מ"מ יכול להשתתף ולאכול מסעודת המצוה (לקט יושר ח"ב עמוד צ"ח שהעיד שאבל אכל בסעודת סיום בבית רבו התרוה"ד).

ערב פסח

- ט. אין** אומרים מזמור לתודה בער"פ ובחווה"מ (רמ"א סי' תכ"ט ס"ב), ומנהג הספרדים שאף בחווה"מ אומרים מזמור לתודה.
- י. מותר לאכול חמץ** עד השעה 10:04. **וסוף זמן שריפת חמץ וביטול חמץ** עד השעה 11:24.
- יא. אחר** סיום אכילת חמץ בערב פסח ינקה שיניו עם קיסם ויכניסנו בין השיניים כדי שלא ישאר שם חמץ דבוק (בן איש חי פר' צו).
- יב. יש** לנוח בערב פסח כדי שיוכלו להיות ערים בלילה ולספר ביציאת מצרים (מרן הגרי"ז זצ"ל היה תמה על זה שמדקדקים להיות ערים בשבועות שהוא רק מנהג, ואילו בליל פסח שחייבים מדינא לספר ביציאת מצרים כל הלילה אין נוהגים בזה).

איסור אכילת מצה בערב פסח

- יג. אסור** לאכול מצה בערב פסח, ואיסור זה נוהג רק מעלות השחר אבל בליל ערב פסח מותר (רמ"א סי' תע"א ס"ב), אמנם ישראל קדושים נוהגים שלא לאכול מצה מראש חודש (מ"ב שם סק"ב).
- יד. קטן** שאינו מבין מה שמספרים בלילה על יציאת מצרים מותר להאכילו מצה כל היום (רמ"א שם), ואפשר להקל בזה לפחות עד גיל חמש (הגר"ש אלישיב זצ"ל), אבל אם יש בו דעת להבין אין להאכילו מצה, ואין חילוק בין קטן לקטנה (מ"ב שם סק"ג).
- טו. אסור** לאכול עוגות מקמח מצה בערב פסח כיון שיש עליהם שם מצה (רמ"א סי' תע"א ס"ב), ואולם בישול מבטל שם מצה לגמרי, ולכן האוכלים שרויה מותר להם לאכול בערב פסח "קנידלך" (מ"ב שם סק"כ), ומצה המטוגנת בשמן ספק אם מותר לאוכלה בערב פסח (ע"י שעה"צ שם תע"א סק"כ).
- טז. מצה** עשירה העשויה עם מי פירות מנהג האשכנזים שלא לאוכלה כלל בימי הפסח, ומנהג זה הוא מזמן איסור חמץ בערב פסח (מ"ב שם סק"ט), ואין לשנות אלא לחולה ולזקן הצריכים לכך (רמ"א תס"ב ס"ד).
- יז. משעה** עשירית דהיינו מאמצע אחר הצהריים [שעה 3:54] אסור לאכול מיני דגן כמו מצה עשירה למנהג הספרדים או קנידלך לאוכלים שרויה כדי שבליילה יאכל המצה לתיאבון, אבל מותר לאכול מעט פירות, דגים וכדו' (שו"ע סי' תע"א ומ"ב סק"כ).

איסור מלאכה אחר חצות היום

- יח. בערב** פסח אחר חצות היום [שעה 12:43] שהוא זמן שחיטת הפסח אסור לעשות מלאכה גמורה כמו כיבוס, תפירת בגד, או תספורת, ומלאכה שמקבלים עליה שכר אסורה אפילו אינה מלאכה גמורה (שו"ע סי' תס"ח ס"א ובי' ומ"ב שם).
- יט. מי** שהתחיל במלאכה קודם חצות צריך להפסיק כשמגיע חצות (מ"ב שם סק"א), אבל אם המלאכה נגמרת מעצמה אי"צ להפסיק ומותר אף להתחילה סמוך לחצות כגון להפעיל מכונת כביסה, ולתלות אח"כ את הכביסה ליבוש (הגר"ש אלישיב זצ"ל).
- כ. אם** לא הסתפר לפני חצות יכול להסתפר ע"י גוי דלא אסרו אמירה לגוי אחר חצות (מ"ב שם סק"ה), ובמקום הדחק יש להקל שיספר את עצמו (רמ"א יו"ד שצ"ט ס"ג, ושי"ך שם סק"ב ואולם השו"ע הרב שם אסר), ובכל אופן יש לעשות שאלת רב.

כא. יש לגזוז צפרנים קודם חצות, ואם שכח יש להקל גם לאחר חצות (מ"ב שם).

כב. מותר לתקן בגד ישן שנקרע קצת או כפתורים לצורך יו"ט ואפילו מעשה אומן, ובלבד שיעשה בעצמו או ע"י אחר בחינם, אבל לגמור בגד חדש הרי הוא מלאכה גמורה ואסור (מ"ב שם סק"ח).

כג. מותר לכתוב לעצמו דרך לימודו (שו"ע שם ס"ב), אבל סופרי סת"ם אסורים במלאכתם אחר חצות (מ"ב שם סק"ט).

כד. מותר לגהץ את בגדיו כשצריך הבגד ליו"ט (הוראת מרן החזו"א זצ"ל), וכן מותר לצחצח נעלים אחר חצות (מבית לוי).

עריכת הסדר

כה. ראוי להקדים ולהכין קודם עריכת הסדר שיעורי כזית מהמצות עבור כל אחד מבני הבית כדי שבשעת הברכה יוכל לחלק מיד את המצות ולא יפסיק בין הברכה לאכילה.

כו. אם שכחו להפריש תרו"מ מהמצות אפשר לתת לקטן 'מופלא הסמוך לאיש' בגיל שנים עשרה ויום אחד שיפריש חלה שהרי נדרו נדר והקדשו הקדש (מהרי"ל דיסקין), ויתן לבן קטן של אחרים אבל לא לבנו משום איסור של בנד (חשוקי חמד פסחים עמ' תס"ט).

כז. צריך לשתות ארבע כוסות על הסדר (שו"ע תע"ב ח'), כוס ראשון אומרים עליו **קידוש**, כוס שני אומרים עליו את **ההגדה**, כוס שלישי **ברכת המזון**, וכוס רביעי גומרים עליו את **ההלל** (רמב"ם פ"ז מהל' חמץ ומצה ה"י).

כח. מניחים גביע או כוס שלמה שיש בה שיעור לכל אחד מהמסובים כולל קטנים וקטנות שהגיעו לחינוך (שו"ע סי' תע"ב סי"ד), ונוהגים להניח כוסות גם לקטנים שלא הגיעו לחינוך, ודי לשים להם כוסות קטנות (חק יעקב שם סק"ז בשם המהרי"ל).

כט. י"א שאין יוצאים יד"ח ד' כוסות רק בשל יין שיש בזה שמחת יו"ט ודרך חירות (הגר"מ פינשטיין זצ"ל), ואפשר למזוג חצי או שליש כוס יין והיתר מיץ ענבים (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל), וי"א שאפשר לצאת יד"ח ד' כוסות במיץ ענבים (הגר"ח קניבסקי שליט"א בשם החזו"א), אך ראוי להשתמש במיץ ענבים מאה אחוז טבעי (הגר"ח קרליץ זצ"ל).

ל. נשים יוצאות לכתחילה במיץ ענבים שאין דרכן ביין ואינן חייבות בשמחת יו"ט (שו"ת אור לציון ח"ג פט"ו תשו"ד).

לא. חולה שאינו יכול לשתות י"א שלכל הפחות אדם אחר יוציא יד"ח חובת ד' כוסות כמו בכל כוס של ברכה (מרן הגר"ח זצ"ל), וי"א שבד' כוסות א"א לצאת יד"ח ע"י אחרים (מרן החזו"א זצ"ל), ואם אינו יכול לשתות את כל הכוסות י"א שאינם מעכבים זא"ז וישתה חלקם (רש"ש פסחים דף ק"ט ע"ב), וי"א דאם אין לו ד' כוסות לא ישתה אפי' כוס אחת (מהר"ל בגבורת ה' פמ"ט).

לב. סדר שנערך במקום ציבורי ואין מספיק כוסות לכל המסובים, יש לתת לכל אחד שני בקבוקים כדי שישתה כוס ראשון מבקבוק אחד וכוס שני מבקבוק שני וחוזר חלילה, שאם ישתה מבקבוק אחד כמה פעמים ברצף נחשבת שתייתו כהמשך לשתייתו הקודמת וכאילו שתה הכל בבת אחת (פרי מגדים שם ע"פ רש"י פסחים ק"ח ע"א וע"י ביאור"ל שם ד"ה על הסדר).

מצות הסיבה

לג. מצות שתיית ד' כוסות ומצות אכילת מצה וכורך ואפיקומן צריכים הסיבה, ואם אכל בלא הסיבה צריך לחזור ולאכול בהסיבה (שו"ע סי' תע"ב סי"ז), וי"א דבזמן הזה דאין דרך להסב בדיעבד יצא בלא הסיבה (רמ"א שם), ולכך כשחוזר ואוכל כזית מצה בהסיבה אינו מברך, ובאפיקומן אין חוזר כלל כיון שאין אוכלים שני פעמים אפיקומן, וכן כששתה ד' כוסות בלא הסיבה אין צריך לחזור ולשתות רק על כוס שני בלבד שאין שותים בין הכוסות (ע"י רמ"א שם ומ"ב סק"א).

לד. מצוה לכתחילה לשתות את כל היין שבכוס ובדיעבד די ברוב כוס (שו"ע שם סי"ט ומ"ב סק"ל), וכיון שצריכים לשתות את היין בהסיבה וא"א שלא ישפך מהכוס עד שיסב יש עצה בזה שישתה מעט קודם הסיבה ולא יבלע וכשיסב יבלע את המעט שבפיו ואח"כ ימשיך וישתה את שאר הכוס (שמעתי מרבינו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

לה. מנהג ספרד שגם נשים מסיבות (שו"ע שם סעי' ד'), אבל מנהג אשכנז שאין מסיבות (רמ"א שם), ואם רוצות יכולות להסב (כהוראת החת"ס לאשתו הצדקת, ע"י הגדת כת"ס), אבל מ"מ צריכות לאכול ולשתות הד' כוסות בישיבה כדרך חירות ולא בעמידה, ואם אכלה או שתתה בעמידה צריכה לחזור ולאכול או לשתות בישיבה (הגרש"א זצ"ל וכמשמעות הבי"ח שם).

לו. בן אצל אביו וכן נכד אצל סבו צריך הסבה משום דבסתמא מוחלים לבניהם (ע"י שו"ע סי' תע"ב סי"ה ומ"ב סק"ד), אבל תלמיד אצל רבו או אצל ת"ח מופלג בדורו אינו מיסב אלא א"כ נתן לו רשות (שו"ע סי' תע"ב סי"ד ומ"ב שם סק"ו), וחתן אצל חמיו שהוא רבו או מופלג בדורו ג"כ צריך נטילת רשות (הליכות שלמה פ"ט סק"ח חוט שני פי"ז סק"ח).

לז. כשמברכים שהחינו יכוונו על כל מצוות הלילה שהם ארבע כוסות, אכילת מצה ומרור, אמירת ההגדה ושאר מצוות הלילה (אבודרהם, ויש מסורת מהגר"א שיש שישים מצוות בליל הסדר, ושמעתי ממו"ר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל שבדק ומצא החשבון), ומטעם זה אף הנשים שבירכו כבר שהחינו בהדלקת נרות יו"ט כשעדיין לא הגיע הזמן של מצוות הפסח, מ"מ יענו אמן על ברכת שהחינו של המקדש, ויכוונו על כל מצוות הלילה (שו"ת שבט הלוי ח"ג עמ' פ"ט).

לח. מנהג העולם שאין מברכין ברכה אחרונה על כוס של קידוש אע"פ שידועים מראש שיעבור זמן שיעור עיכול עד שיגיעו לשתיית כוס שני (ע"י שו"ע הרב תע"ג ס"ב), ואולם י"א שאם רואה שעובר זמן עיכול יברך על הגפן (הגר"ח אלישיב זצ"ל, והגרא"ל שטיינמן זצ"ל מסתפק בזה, ואף היו שנים שבירך ברכה אחרונה, ואולם הגרש"ז אוערבו זצ"ל אמר שאם יברך הגפן יפסיד בכך את הקידוש במקום סעודה, ולכך נהג לאכול מעט בצנעא מן הכרפס במשך ההגדה שלא יעבור זמן שיעור עיכול, ע"י הליכות שלמה פ"ט כ"ד).

מצות אכילת מצה

לט. מצות עשה מן התורה לאכול מצה שמורה בליל חמשה עשר שנאמר בערב תאכלו מצות, והכל חייבים בכך אנשים ונשים, וקטן שהגיע לחינוך מחנכים אותו ומאכילין אותו כזית מצה ומצותה כל הלילה, ומשאכל כזית מצה יצא ידי חובתו (ע"י רמב"ם פ"ו חמץ ומצה ה"א וה"ב, ושו"ע סי' תס"א ומ"ב סק"ב), ומ"מ מקיים מצוה בכל כזית וכזית שאוכל בלילה הזה (מהר"ל גבורת ה' סי' מ"ח).

מ. שיעור אכילת מצה מהיית הוא כזית, שהוא כ-30 גרם (הגר"ש ואזנר זצ"ל), שהוא בערך שני שליש במצת יד, ורוב מצה במצת מכונה, והסטייפלר זצ"ל נהג למדוד שיעור כזית מצת יד בגודל כף יד כשאצבעותיו פתוחות, אבל במצות הדקות יש להוסיף יותר.

מא. האוכלים מצות מכונה במהלך ימי הפסח, מ"מ בליל הסדר אוכלים מצות יד למצות מצה משום שצריך לעשותם לשמה וכשנעשו במכונה נחשב שנעשו שלא לשמה (מרן החזו"א זצ"ל, ואין להקל לאכול מצות מכונה בליל הסדר גם ע"י התרת נדרים (משנת הגרי"ש פסח עמ' ע"ד) וכשהיה רבינו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל בזמן המלחמה בשוויץ לא היה ניתן להשיג מצות יד, ואכל רבינו את הכזית מצה ממצות מכונה אך לא בירך, וכשעלה רבינו לא"י סיפר זאת למרן הגרי"ז זצ"ל, ואמר לו הגרי"ז שדעתו של אביו מרן הגרי"ח זצ"ל היתה שאפשר לברך על מצות מכונה).

סיפור יציאת מצרים

מב. מצות סיפור יציאת מצרים דאורייתא, וכשמכריז 'מגיד' יכוון לצאת ידי מצוות עשה של סיפור יציאת מצרים, וי"א בפה קודם ההגדה 'הריני מוכן ומזומן לקיים מצוות עשה של סיפור יציאת מצרים, ואסור להפסיק בדיבור או באכילה באמצע ההגדה שהיא הוא כאומר הלל ועוסק בשבחו של מקום שאין להפסיק (מ"ב סי' תע"ג ס"ד וביאור"ל שם ד"ה הרשות בידו).

מג. עיקר המצווה לספר לבנים בדרך שאלה ותשובה, ומעיקר הדין מספיק שאחד מהבנים שואל מה נשתנה, אבל מנהג רבים שכל הבנים שואלים מה נשתנה, ונכון לומר קודם שיאמר "עבדים היינו" "התירוץ על הקושיות הוא" כדי שיתפרש בדרך תשובה.

מד. כל המרבה בסיפור יציאת מצרים הרי זה משובח ועיקר המצווה להחדיר אמונה בילדים שהכל מאיתו יתברך, וזה ע"י שהאב עצמו מתרומם ויש לו השגה בגדולת הנסים ומהות יציאת מצרים, ולכן על האב להתכוון לפני החג ולהתעלות בעצמו ועל ידי זה יוכל להשפיע לבניו (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

מה. כשמסובים כמה משפחות יחד ראוי שכל אב יספר קצת לבנו מסיפור יציאת מצרים כדי לקיים בעצמו מצות והגדת לבנך, וכן כשמתארח בן נשוי עם בניו אצל אביו לא יסתפק במה שמספר הסבא לנכדים אלא יספר גם האב לבניו בעצמו, ומ"מ אין צריך להמציא את בניו אצלו דחייב התורה לאב לספר לבניו הוא רק במצויים אצלו (רבינו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל).

מו. בליל הסדר היה מרן הגרי"ז זצ"ל רוקד אחר נרצה והסיבה לכך שעיקר החיוב הוא להגיע לתכלית של כאילו הוא יצא עתה ממצרים (שמעתי ממו"ר הגרא"ל שטיינמן זצ"ל), וגדר ההלל שאומרים בליל הסדר הוא הלל בתורת שירה, ולכן אומרים אותו בהפקות ובישיבה שכשרואים את יציאת מצרים בחוש אומרים שירה.

מז. יש לאכול אפיקומן לפני חצות דכיון שהוא זכר לפסח צריך לאכול בזמן הפסח והפסח אינו נאכל אלא עד חצות (שו"ע תע"ז ס"א), **זמן חצות: 12:42** (ופעם אחת האריך רבינו החסיד הגר"א בהגדה והבחין שחצות ממשמש ובא וצוה לאכול אפיקומן ונשאו כל המאכלים ומיני המגדים על השולחן ולא אכל שום אחד מהם אפילו אשתו ובי"ב, ע"י מעשה רב השלם עמוד רכ"א).

מח. עצת האבני נזר (או"ח סי' שפ"א) למי שמתאחר ולא יספיק לאכול אפיקומן קודם חצות שיאכל כזית מצה על **תנאי** שאם כמ"ד שזמן אכילת מצה עד חצות יהא זה לשם אפיקומן, ויוכל להמשיך בסעודתו אחר חצות כי האיסור לאכול אחר אפיקומן הוא רק בזמן המצוה, ואם כמ"ד שזמן אכילת מצה עד עלות השחר תהיה האכילה סתם שלא לשם מצוה ומה שיאכל בסוף הלילה יהיה אפיקומן (והגרי"ז אמר בזה שאם כדברי האבני נזר אי"צ להתנות כלל משום שאפיקומן אי"צ כוונה לשם אפיקומן אלא המצה האחרונה שאוכל קודם חצות היא אפיקומן ואחר חצות ימשיך לאכול ויאכל מצה בסוף הלילה והיא תהיה האפיקומן).

מט. אחר אפיקומן אסור לאכול שום דבר כדי שישאר טעם מצה בפיו (שו"ע סי' תע"ח ס"א), ואם אכל אחריו שום דבר יחזור ויאכל כזית מצה לשם אפיקומן (מ"ב שם סק"א), וכן נכון שלא לשתות כל משקה חוץ ממים (מ"ב שם סק"א), ובכלל זה מותר לשתות תה אפילו עם סוכר (מ"ב תפ"א סק"א משום דתה אינו מבטל טעם מצה וכמים דמי), וכן אין לעשן אחר אכילת אפיקומן כמו שאסור לאכול ולשתות (באר היטב שם סק"א, וכ"ז לבד מזה דהעישון אינו בכלל אוכל נפש ואסור ביו"ט).

נ. אם הקיא את המצה שאכל או את הד' כוסות ששתה אין צריך לחזור ולאכול ולשתות, (כר"י בחולין ד"ף ק"ג ע"ב דאזלין בתר הנאת גרונו), אבל אם הקיא את הסעודה אין יכול לברך ברכת המזון דלברה"מ"ז צריך הנאת מעיו (שו"ת חת"ס סי' קכ"ז).

ליל שימורים

נא. ליל פסח ליל שימורים הוא מן המזיקים, ולכן נוהגים שאין לקרות על המיטה אלא פרשת שמע וברכת המפיל ולא שאר דברים שאומרים בלילות להגן מן המזיקים (רמ"א סי' תפ"א ס"ב), ומ"מ חתן בימי שבעת ימי המשתה לא ילך בלי שומר משום שלחתן נטפלים המזיקין באופן מיוחד ועל זה אין שמירה בלילה הזה (פוסקים).

נב. נוהגים שלא לנעול את דלת הבית בליל פסח לפי שאנו בטוחים בשמירתו של הקב"ה (מג"א שם סק"ב), ואולם אין זה פוטר שומר בלילה זה מחיוב שמירה כיון שאין זה אלא ענין סגולי וכשיש חיוב שמירה על חפץ חייב לשמרו כדין (הגרי"ש אלישיב זצ"ל, ומהגרא"ל שטיינמן זצ"ל שמעתי דלא אמרו אלא ששומר מן המזיקין ולא מן הגנבים, ומה שפותחים את הדלת הוא רק להיכר שהוא ליל שמורים).

חול המועד

נג. המוצא חמץ בחול המועד שלא נמכר לגוי יוציאנו ויבערנו מיד (שו"ע סי' תמ"ו ס"א), ואם מצאו ביו"ט או בשבת חול המועד שהוא מוקצה, כופה עליו כלי עד הלילה ואז יבערנו (שו"ע שם), ובזמנינו שמוכרים את כל החמץ שבבית לנכרי י"א שיצניענו עם שאר החמץ שמכר לנכרי (מקראי קודש פסח ח"א סי' ע"ד), אולם הכרעת הפוסקים שיש לשורפו גם אם נמכר במכירת חמץ לנכרי ואין בזה חשש גזל מנכרי (שו"ת שבט הלוי ח"ו סי' נ"ג וח"ט סי' קט"ז, וישא יוסף או"ח ח"ג סי' צ"ג בפרט שאין אנו סומכים על המכירה בחמץ גמור).

נד. כל שבעת ימי הפסח אם רצה לאכול מצה אכל לא רצה לא אוכל אבל בלילה הראשון חייב כל אחד מישראל לאכול מצה כדכתיב "בערב תאכלו מצות" (רמב"ם פ"ו מחמץ ומצה ה"א), וי"א שיש מצוה קיומית לאכול מצה כל שבעה ואין מברכים על זה (הגרי"א במעשה רב פסח אות קפ"ה, ומטעם זה נהג רבינו הגרא"ל שטיינמן זצ"ל להכין כזיתים של מצה כדי לקיים מצות אכילת מצה לשיטת הגרי"א, ואמר במתק לשונו 'הלא אם אוכל כזית ומחצה איני מקיים מצוה בחצי הנוסף ולשם מה אוכלים מצה אם לא לקיים מצוה?'), ומטעם זה יש שהקפידו לאכול מצות עבודת יד בכל ימי הפסח משום לשמה (הגרי"א קוטלר זצ"ל).

נה. אסור להריח חמץ בפסח, ולכן העובר ליד בתי מאפה של נכרים יזהר שלא להריח מאפי חמץ בפסח (בן איש חי שנה ראשונה פר' צו לט, ועיי' ביאורו"ל סי' תמ"ג ד"ה ואפילו חמצו).

קטניות בפסח

נו. מנהג בני אשכנז שלא לאכול קטניות בפסח (רמ"א סי' תנ"ג ס"א), והוא כמו איסור גמור מדרבנן (הגרא"ל שטיינמן זצ"ל עפ"י השע"ת שם שכתב בשם המהרי"ל דהאוכלם בפסח עובר בלאו ד"לא תסור" וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, ומה"ט הורה בעל ה"דבר אברהם" בגטו קובנא שיש להעדיף לאכול מצה עשירה ולא קטניות אף ששניהם אסורים רק ממנהג), ואמנם בני ספרד לא קיבלו מנהג זה ואוכלים קטניות בפסח, ויש מהם שנוהגים להחמיר בכמה מיני קטניות אבל בכל אופן לא קיבלו את זה כאיסור (עיי' כה"ח שם סק"י).

נז. איסור קטניות הוא רק באכילה אבל בהנאה מותרים, ומותר להשהותם בפסח (רמ"א שם), ולכן יכול בן אשכנז למכור קטניות לבן ספרד בפסח, ומ"מ המנהג הוא למוכרם לנכרי עם שאר חמץ מחשש תערובת חמץ.

נח. חולה שאין בו סכנה הצריך לאכול קטניות (מ"ב שם סק"ז) וכן תינוקות מותרים באכילת קטניות (חיי אדם כלל קכ"ז ס"ו), ומיוחדים להם כלים מיוחדים שלא יתערבו עם שאר כלי הפסח (שו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' רמ"א ועיי' כה"ח שם סק"ז).

נט. מותר לחמם קטניות בכלי נפרד על כירה של פסח ואין צריך כירה מיוחדת לקטניות (הוראת הגר"ש ואזנר זצ"ל).

ס. קטניות ומצה שרויה אינם מוקצה אף להנוהגים שלא לאוכלם ומותר לטלטלם בשבת חוה"מ וביו"ט (עיי' מ"ב סי' ש"ח ק"ע דהואיל ומותר לאחרים אינו מוקצה, ועיי' חזו"א סי' מ"ט סקט"ו וסקט"ז, וארחות שבת ח"ב פ"ט אות ר"ד).

ברכה על מצה ברי"ט

סא. מצה מטוגנת דהיינו מצה שמפוררים אותה לחתיכות קטנות שאין בהם כזית ומטגנים אותה עם ביצה ושמן יאכלנה רק בתוך הסעודה (מ"ב סי' קס"ח סק"ו דספק אם טיגון כמבושל ומבטל ממנו תואר לחם).

סב. ריסק את המצות לחתיכות קטנות ממש וטיגנם עד שאין להם תואר לחם ברכתם מזוונות (הוראת הגר"ש אלישיב זצ"ל, ועיי' ערוה"ש שם סי' ל"ז).

שבת חול המועד

סג. יש להמנע מלהשרות מצות במרק (להאוכלים שרויה) בשבת חוה"מ כשהיד סולדת בו כיון שיש דעות שיש בישול אחר אפיה ומצה מקלי הבישול דמתבשל אפילו בכלי שני (הגאון רבי יצחק אלחנן היה רגיל לעורר על כך בדרשת שבת הגדול).

סד. אין להסיר בשבת כפולה מהמצה דהיינו מצה שחלק ממנה נכפל בעת האפיה מחשש בורר אלא יסיר את הכפולה יחד עם חלק מהמצה הכשרה (עיי' מ"א סי' ת"ק סק"ב לענין פירות ממין אחד שחלק מהם אסורים באכילה כגון פירות ערלה שנתערבו בפירות של היתר שאין בזה אסור בורר דאורייתא כיון שהכל מין אחד, ועיי' במג"א סי' תס"ו סק"ח לענין קמח שנפלו לתוכו קצת מים ובא להוציא את המקום המחומץ דאין בזה בורר גמור ועיי' ארחות שבת ח"א עמ' ק"מ).

סה. אין איסור בורר בהוצאת המצות השבורות מהאריזה או בהוצאת השלמות שלא ע"מ לאוכלן לאלתר כיון שכולם מין אחד הוא אלא שלזה יש מעלת שלם (איל משולש בשם הגר"ש והגר"ק זצ"ל ועיי' ארחות שבת שם).

סו. אין להסיר את הקצוות השרופים של המצות משום איסור בורר אלא יסירם רק עם מעט מהמצה (מ"ב סק"ז).

קידושא רבא בפסח

סז. אי אפשר לצאת ידי חובת קידוש במקום סעודה בעוגות העשיות מקמח תפוחי אדמה כיון שברכתם שהכל נהיה בדברו ואינם בכלל פת, ואולם האוכלים שרויה יכולים לצאת ידי קידוש במקום סעודה באכילת עוגה מקמח מצה שברכתה מזוונות (פשוט).

שביעי של פסח

סח. בליל שביעי של פסח אין אומרים שהחיינו שאינו רגל בפני עצמו כמו שמיני עצרת (שו"ע סי' ת"צ ס"ז), ואולם אם טעה ובירך שהחיינו לא הוי הפסק דמאחר שהיה סבור שצריך לברך אין כאן היסח דעת (הליכות שלמה ועיי' מקראי קודש פסח ב' סי' ס"ב).

סט. נוהגים לאכול סעודה שלישית בשביעי של פסח מחמת חביבות המצה שזמנו הולך לו (מעשה רב להגר"א אות קפ"ה).

חמץ שעבר עליו הפסח

ע. חמץ של ישראל שעבר עליו הפסח אף אם בדק וביטל כדן אסור באכילה והנאה (שו"ע תמ"ח ס"ג וס"ה ומ"ב סקכ"ה), ובמקום הפסד מרובה יש להקל בביטול ובדק כדן דמותר בהנאה (מ"ב שם).

עא. מיני חמץ שאסור להשהותם רק מדרבנן אין בהם איסור חמץ שעבר עליו הפסח (מ"ב סי' תמ"ז סי' ק"א וסי' תמ"ב סק"א).

עב. רבים מהדרין שלא לקנות אחר הפסח חמץ גמור אע"פ שנמכר לגוי במכירת חמץ (עיי' מעשה רב אות קצ"א, דינים והנהגות להחזו"א פ"ח אות כ', וכל זה במכירת חמץ הציבורית הנוהגת כיום שהחמץ נשאר ברשות ישראל ושני הצדדים יודעים שהמכירה רק לפסח אבל כשמוכר את החמץ לגוי ומעבירו לרשותו כמו שנהג הגאב"ד הגר"ק זצ"ל לעשות שהקצה את מרפסת ביתו לגוי והניחו שם חמץ גמור הנמכר לגוי שפיר דמי) אבל תערובת חמץ כמו אבקות מרק, נקניקיות, שניצלים מהחי והצומח, וקמח, יכולים לכתחילה לסמוך על המכירה (באר ישראל עמ' ס"א).

עג. אין לקנות לאחר הפסח רק ממי שיש בידו תעודה שמכר חמצו, ואפילו זמן רב אחר הפסח (ומעשה באחד שנכנס לחנות בצפת לאחר הפסח וביקש מהמוכר תעודה שמכר חמצו ואמר המוכר שאינו צריך כיון שהוא גוי, ושאלתי למו"ר מרן הגרא"ל שטיינמן זצ"ל האם יכול לסמוך עליו, ואמר שיהודי לא אומר על עצמו שהוא גוי ואם אומר שהוא גוי ברור שהוא אמת ואפשר להאמין לו).

עד. תרופות שעבר עליהם הפסח מותרים לחולה שאין בו סכנה אפילו אם לא מכרו אותם (שעה"צ סי' תס"ו סק"ד).